

(ראה תוס'), כיון שהוא סובר (שם) שכוס של ברכה אינו מצטרף לרעה (ע"פ הגהות ד"מ ר"מ הורוויץ).

וְיִשְׁמְרֶךָ לְטוֹבָה מִצִּטְרָךְ לְרָעָה לֹא מִצִּטְרָךְ, וביאור מחלוקת האמוראים היא, שבברכת כהנים יש שישים אותיות כנגד שישים רוחות הטומאה, ואותיות אלו מצילות את האדם מן המזיקין הממונים על הזוגות (ראה שיר השירים רבה ג, ז), ולדעת רב חסדא ורבה בר רב הונא, רק תיבת 'שלום' שבסוף ברכה אחרונה מצילה מן הזוגות, לפי שהיא הסיוע של שישים האותיות של ברכת כהנים, ולדעת רבה ורב יוסף, גם תיבת 'ויחנך' שבסוף ברכה שניה מצילה מן הזוגות, לפי שהיא מסיימת את רוב התיבות והאותיות של ברכת כהנים, ולדעת אביו ורבה גם 'וישמרך' שבסוף ברכה ראשונה מצילה מן הזוגות, כיון שעכ"פ גם היא מסיימת את אחת משלש הברכות שיש בהן שישים אותיות (מהרש"א).

דְּרָבָא אֶפְקִינְהוּ לְרַבְּנָן בְּאַרְבַּעָה כוֹסוֹת, ועל אף שמבואר בגמ' להלן (ע"ב, ראה רשב"ם כאן) שלרבא כל מה שכוס של ברכה אינו מצטרף הוא רק לענין חשש מזיקין, אבל עדיין יש חשש של כשפים, מכל מקום לא חשש רבא לכשפים כשהשקה את החכמים ארבעה כוסות, משום שבשתייה באקראי אין חשש כשפים (חוות יאיר כו, אך ראה רשב"ם להלן ע"ב ד"ה חנות). או משום שבמקומו של רבא לא היו מצויות נשים מכשפות (מלא הרועים, ראה רש"י ורשב"ם להלן ע"ב ד"ה והא). ויש שביאר, שרבא ידע את גודל זכותם של תלמידיו, ולא חשש שינזקו בכשפים (ראה חולין ז, ב), אבל שדים מזיקים בבחירתם וברצונם, ויכולים להזיק גם למי שזכותו גדולה, וכלפי סכנת שדים אמר רבא שכוס רביעי אינו מצטרף לרעה, ולכן גם מצד סכנת שדים לא חשש להשקות את תלמידיו (חתם סופר השלם לעיל שם).

ויש שכתב, שמה שרבא לא חשש כאן לסכנת שדים בארבעה כוסות, משום שבדורות האמוראים האחרונים כבר לא היו השדים מזיקים כל כך (ראה רשב"ם ד"ה רבה), ותירוצי האמוראים (שם) על תקנת ארבעה כוסות, נאמרו כדי לבאר כיצד תיקנו התנאים ארבעה כוסות אף שבימיהם היה בזה סכנת מזיקין. ומה שהובא בגמ' להלן שיוסף שידא אמר לרב פפא שהיה בדורות האמוראים האחרונים - 'בארבעה מזיקין', זה דוקא למי שמקפיד על זוגות וכשעושה כך במזיד, כמבואר בגמ' שם ולהלן ע"ב, והאמוראים האחרונים רצו לקבוע בלב ההמון שלא יקפידו על כך וממילא לא ינזקו, ובכל דור אמרו עוד דברים להפחית ממנין הכוסות כדי לקבוע בלב הציבור שלא יקפידו בשתייתם וממילא לא ינזקו (פתח עינים [לחיד"א] שם).

וּמִלְּקָא לֹא אִיקְרִי מִזִּיק, אין אלו דבריו של יוסף שידא, שהרי להלן בגמ' מובא בשם יוסף שידא שהשדים מזיקים למי ששותה זוגות, אלא כך סבר רב יוסף ע"פ דבריו של יוסף שידא, אך האמת היא כדברי האיכא דאמרי שאדברה יש חשש גדול יותר מנזק המלך (ע"פ ח' המאירי להלן קיא, א וכן יהוידע כאן).

בְּתָרֵי קְטְלִינָן בְּאַרְבַּעָה לֹא קְטְלִינָן בְּאַרְבַּעָה מְזִיקִין, לפי ששניים הוא עצם ועיקר כח המזיק שבזוגות, אבל ארבעה הוא לא שורש ועיקר המזיק אלא הכפלה שלו (מדברי המהרש"א, ראה דבריו בביאורנו לעיל קט, ב ד"ה לא).

מִצּוֹה בְּאִפִּי נִפְשָׁה הוּא, שאף שתקנת חכמים היא לשתות ארבעה כוסות (וטעם התקנה משום דרך חירות), ולכן אם שתה כוס אחד או שני כוסות לא יצא ידי חובה, מכל מקום כיון שקבעו לעשות על כל אחד מהם מצוה בפני עצמה [ראה גמ' להלן (ק"ב)], שעל כוס ראשון אומר קידוש, ועל כוס שני אומר את ההגדה, ועל כוס שלישי אומר ברכת המזון, ועל כוס רביעי אומר הלל, על כן כל כוס נחשב לעצמו ומשום כך אינם מצטרפים זה לזה לענין זוגות (רבינו דוד). ויש שכתבו, שכיון שכל כוס הוא מצוה בפני עצמה, אף אין הם מעכבים זה את זה [ועל כן בודאי אין בהם משום זוגות], ולפיכך אם אין לו אלא שלשה כוסות מצוה לשתותם (רש"י לעיל קט, ב, ומרומי שדה שם לפי גיסת הר"ף). ■ וכן נפסק להלכה [כהרש"ש] (משנ"ב תפג, א).

ומטעם שכל כוס נחשב מצוה בפני עצמה, נחלקו הראשונים האם גם לענין ברכה יברך על כל כוס 'בורא פרי הגפן' (ר"ף בשם הגאונים; רמב"ם חמץ ומצה ח, ה ו-י, רבינו דוד ור"ן על הר"ף), ואמרו עוד טעמים בזה (ר"ף, רמב"ן במלחמות בביאור הר"ף, רבינו דוד, מאירי). ויש שחלקו (בעל המאור; רא"ש י, כד). ■ להלכה, יש שכתב שאין מברכים 'בורא פרי הגפן' כי אם על כוס של קידוש ועל כוס של ברכת המזון [כבעל המאור והרא"ש ט] (ש"ע א"ח תעד, א). ויש שכתב, שמברכים 'בורא פרי הגפן' על כל כוס וכוס [כר"י והגאונים] (רמ"א שם).

עֲשֶׂה כוֹסוֹת אֵין בָּהֶם מִשּׁוֹם זוּגוֹת, וכל שכן שביתור מעשרה כוסות אין משום זוגות (רשב"ם). ומה שמצינו בגמ' להלן שעד מאה ואחד כוסות יש סכנה בזוגות, הוא משום סכנת כשפים (תוס' רא"ש, ראה בגמ' להלן ע"ב, אך ראה בגמ' להלן 'ופקע שידא', וראה בביאורנו להלן ד"ה היכי). ויש שביאר, שבעשרה אין משום זוגות הואיל ועשרה הוא מנין לעצמו, שיוצא מכלל היחידות ונמנה בעשרות, ושוב אין דנים אותו לפי מנין היחידות שלו, ועל כן עשרה נחשבים כדבר אחד ולא כזוגות. או שעשירי קודש בכל מקום ואין מצטרף אלא לטובה (מהרש"א, אך לאוהרה הוא שלא כדעת הרשב"ם 'תוס' הרא"ש, שביתור מעשרה כל שכן שאין סכנת זוגות).

עֲשֶׂה כוֹסוֹת תִּיקְנוּ חֲכָמִים בְּבֵית הָאֶבֶל, שלשה קודם אכילה כדי לפתוח את בני מעיו, שלשה בתוך אכילה כדי לשרות אכילה שבמעיו, וארבעה לאחר אכילה - לאחר כל אחת מארבע הברכות שבברכת המזון (כתובות ח, ב ורש"י שם). וטעם התקנה הוא כדי להשכיח מהאבל את צערו על ידי שירבה בשתיית יין, וכמו שנאמר (משלי לא, ו) 'תנו שכר לאובד יין למרי נפש' (רש"י שם).

הִיכִי קְרִימֵי רַבְּנָן וְתִקְנוּ מִלְּמָתָא דְאִתִּי לִידֵי סַנְכָּה, ובהכרח שאין בעשרה משום זוגות. ואף שאמרה הגמ' להלן (ע"ב) שלענין כשפים יש חשש זוגות גם בעשרה כוסות, אין זה אלא אלא בשתייה של דבר קבוע, אבל השתייה בבית האבל אינה אלא אקראי בעלמא ודבר שאינו שכיח (חוות יאיר כו, ראה עוד דבריו בביאורנו להלן ד"ה דרבא). ויש שכתב, שאכן לא תיקנו לשתות עשרה כוסות בבית האבל אלא במקום שלא מצוי בו כישוף (קרבן תודה, ראה גם בביאורנו שם). ויש שכתב, שלדעת עולא חכמים לא חששו בתקנתם אלא לסכנת מזיקין ולא לסכנת כשפים. ולדעת רבא הסובר שחששו בתקנתם גם לסכנת כשפים (ראה רשב"ם לעיל קט, ב ד"ה ומתקני והלן ד"ה רבא), לשיטתו אין כל חשש בעשרה כוסות